

A repülő hollandus

— JORIS IVENS A LIPCSEI FESZTIVÁLON —

Az örökké nyughatatlan, mindig kereső, tanító és tanuló művész, a »repülő riporter« — ahogy a filmvilágban nevezik — Joris Ivens egy hétig letette a kamerát, a lipcsei dokumentumfilm-fesztiválon megpihent egy kicsit. Öt világrészben filmezett, öt világrész filmesei jöttek Lipcsébe, hogy köszöntsék a mestert, az elismert, sajátos tehetségű, már élőben szinte klasszikus holland dokumentaristát, hatvanötödik születésnapján. A filmet — filmmel köszöntötték német barátai: »Öt világrészben filmezett« címen készítették róla dokumentumfilmet. Negyedórát sem tartott a mű — negyven év munkáját villantotta fel. Láttuk — Joris Ivens művésze-te tükrében — a hajdani magnitogorszki hősokeket, Borinage sztrájkoló bányászait, a szabadságukért harcoló spanyol hazafiakat... S a még feketefürtös ifjút, Joris Ivenset, Pudovkin és Eizenstein, Hemingway,

Picasso baráti körében, New Yorkban és az Atlanti-óceánon, Kínában és Ausztráliában, és ugyanolyan fiatal hévvel, ugyanolyan sűrű, de már fehér hajjal: Kubában, Indonéziában, Chilében. 1911 óta, amikor első filmjét készítette, mindenütt ott volt a világban, ahol a jog, az igazság, az emberség ügyéért folyt a harc, s ő ezt a harcot művészi dokumentumfilmjeivel segíthette. Ezer és ezer barátja van: egyszerű emberek, akiknek küzdelmeit, életét megörökítette, s hajdani tanítványok — ma már művészek — akik tőle tanultak. Mert azokban az országokban, ahol filmezett, tanított is. Elsősorban hazája, Hollandia, de Belgium, Spanyolország, USA, Kína, Ausztrália, Indonézia, Franciaország, Mali, Kuba, Chile, s a népi demokratikus országok dokumentumfilmesei — valamit mind tanultak tőle: ihletet, ötletet, módszert, magatartást.

Állt fent az emeleten, a lipcsei

Jelenet a »Mistral«-ról készülő filmből

Capitol moziban, köszönte az ünnepi beszédeket, virágokat. Aztán állt lent a színpadon és köszönte a tapsokat, akkor már nem a születésnapokat, hanem a legújabb filmjének szólókat. Lipcsében volt az ősbemutatója Joris Ivens legutóbb elkészült, harmincyolcadik alkotásának, a »Valparaiso«-nak.

*

A lipcsei Astoria Szálló termében, ahol tv-, foto-, és rádióriporterek, újságírók, írók, barátok, művészek társaságában felelgetett türelmesen, szellemesen az olykor naiv, máskor nagyképű, néha okos kérdésekre órákon át, — Joris Ivens így beszélt el a »Valparaiso« keletkezésének történetét:

A santiago-i egyetem meghívta, jöjjön el tanítani. Ivens a meghívást elfogadta, s húsz fiatal, lelkes tanítványának magyarázni kezdte a filmezés alapelveit — elméletben. Aztán — rátért a gyakorlatra. Amióta filmet készít — ez a módszere. Minden filmjében együtt dolgozott és dolgozik elsőfilmes tanítványokkal, akiből nem is mindig, nem is mindből lesz művész. A santiago-i diákoknak is azt javasolta, készítsenek együtt egy filmet, Valparaisóról, a nagy kikötővárosról. A mindig új kifejezési eszközöket kereső Ivens, ezúttal a kaleidoszkópszerű formát választotta. S nekiindult a városnak a tanítványokkal. Az ő »szemével«, a Valparaisót egyébként nála sokkal jobban ismerő fiatalemberek is észrevettek a városban olyan összefüggéseket, szépségeket, riasztó és megrázó jelenségeket, amelyekre addig nem is volt szemük. A film — amelynek kísérőszövegét Chris Marker írta, kitűnően, de főlélegesen — minden magyarázat nélkül is harminc percen át lenyűgöző, izgalmas betekintést nyújt ennek az ezerszínű városnak az életébe. A hegyoldalakra épített házak meredek falcsősi, a száradó ruhák, a szűk kis udvarokban játszó gyerekek, a temetés és az esküvő, a hirtelen pusztító tűz, a twistelő párok, és a pusztulásra ítélt, kivénhedt versenylövők olyan közvetlenül tártultak elénk, hogy úgy éreztük, nemcsak a kamera, hanem mi magunk is része-

Joris Ivens a kamerával

sei vagyunk a cselekménynek. Egy pillanatra megvillant a filmben a valparaisoi cirkusz, ebből később külön, hatperces film lett Jacques Prévert kísérőversével. A kezdeti fekete-fehér a film vége felé színesre vált át; ezzel mintegy több derűt, optimizmust fejez ki a rendező. És érződik a filmben az Amsterdamban készített »Eső«, a »Szajna találkozik Párizssal« hangulatos, megejtő lírája, de az a harcos humanizmus is, amely legpolitikusabb filmjeit jellemzi.

*

És a legújabb alkotás, a még el nem készült, amit most forgat, ami a legjobban izgatja, amelynek »sztárja« láthatatlan: a Misztral — a szél... Hogyan született a téma? Egyszer Dél-Franciaországban néhány napos pihenőt tartva, a fűben heverészett. Felnézett az égre, észrevette a vágatók felhőket, a szelek harcát. Azóta szüntelenül foglalkoztatta ez a gondolat: a szél... Tanulmányozta a Provence-t, a Côte d'Azur-t, a Rhône völgyét, s azontúl a havas, jeges hegyeket, ahol a Misztral születik. Rövidfutású szél — a tenger hívására leszáll a hegyekből, végigsüvölt a síkságon, felkorbácsolja a folyókat, kicsavarja a fákat, sikolt, ordít, megbolondítja az embereket, s aztán — utolsó sóhajjal a tengerbe fullad. A Misztral hozza a szép időt. A Misztralt várják az emberek és rettegnek tőle. Elátkozzák és visszakívánják. Ho-

Jelenet »A kis cirkusz« című hatperces filmből

gyan hat az emberek életére? Joris Ivens felfedezte: mindenre hatással van. Ott, ahol a Mistral tombol, másképp építkeznek, más alakúak a házak, az ablakok, az ajtók. A »repülő hollandus« adatokat gyűjtött: a szélvihar tombolása idején emelkedik a bűntettek száma, idegesebbek az emberek, még a bírósági ítéletek is mások a Mistral hatására. Soha nehezebb filmsztárt, mint a Mistral! Szeszélyes, nem lehet tudni, mikor érkezik, mikor megy el, nem lehet neki parancsolni és nem lehet vele szerződést kötni.

*

Kérdések és feleletek a sajtófogadáson:

— Ki hatott a művészetére?

— Az avantgardisták. Ejzenstein, Pudovkin, Dziga Vertov, Dovzsenko, René Clair, Eluard, Brecht, Lorca, Rembrandt, Rubens... Egy vendég-lős Valparaisóban, munkások, akiket filmre vittem, parasztok, akikkel Kubában beszélgettem. Mindenki, akit ismerek, akit szeretek, való-

színűleg az is, akit nem szeretek, — így vagy úgy, hatással van rám, befolyásol. És természetesen rendkívülien hatott rám és a munkámra a rohamosan fejlődő technika, a vállra vehető kamera, amellyel — mint a vadász a puskával az erdőbe — az emberek közé, az élet sűrűjébe lehet hatolni, s ami a cinéma vérité mai formáját lehetővé tette.

— Hogyan választja témáit?

— A legtöbbet a történelem hozta. 1935-ben nem tudtam még, hogy 1936-ban Spanyolországban fogok forgatni, 1939-ben pedig Kínában. A Párizs—Szajna-film — régi szerelem. Sokszor kapok megbízásokat is. Ezeket elfogadom, ha megőrizhetem művészi függetlenségemet, s a megadott témákat a magam módján fejlezhetem ki. Lehet például egy nemzetközi, nagyon haladó kongresszusról halálosan unalmas, de nagyon érdekes filmet is készíteni. Ez utóbbiban a kongresszus maga lehetőleg ne is szerepeljen...

— Mit érez hatvanötödik születésnapján?

— Máris tovább éltem, mint

ameddig gondoltam, hogy élni fogok. Régi filmjeimet most én is végignézttem, örültem és bosszankodtam. Találkoztam bennük fiatalon elkezdett, és sajnos abbahagyott dolgokkal. Asszociációk ébredtek bennem: mit, hogyan lehetett volna, s talán lehet is még megoldani? Felbukkantak előttem figurák, akik sajnos elvesztek, mert nem kutattam utánuk tovább.

*

Hatvanötödik születésnapja tiszteletére az NDK filmarchívuma és a filmművészek klubja kötetnyi anyagot gyűjtött össze róla. Joris Ivens cikkei, beszédei, a filmjeiről írott tanulmányok, kritikák, viták, és a világ minden részéről beérkezett baráti sorok szerepelnek a könyvben. Jorge Amado: »Joris Ivens, a humanizmus mestere« című cikkében a többi között ezt írja: »Nagy művész, nemcsak nagy harcos, De azért nagy harcos, mert nagy művész; az egyik legnagyobb élő művésze a filmnek.«

PONGRÁCZ ZSUZSA

A LIPCEI VI. NEMZETKÖZI DOKUMENTUM ÉS KISFILM- FESZTIVÁL EREDMÉNYEI

A november 24-én végződött lipcei nemzetközi dokumentum- és kisfilmfesztivál nagydíját a francia Chris Marker »Szép május« című alkotása kapta. Fődíjakkal tüntették ki a lengyel »Requiem ötszáz ezer emberért« című filmjét, és négy csehszlovák filmet (»Riporter«, »Beszélgetés«, »Nyaralás«, »Egy házasság története«). Ugyancsak fődíjat kapott a szovjet »Fjodorovnak hívták« című kisfilm, valamint a dánok »Egy dróton lógtunk« című filmje.

A magyar »Cigányok«-at a bronzgalamb különdíjával tüntették ki.

A fesztivál méltatására vizsztatérünk.

HITLER ÉLETE

Nyugatnémet produkcióban készítette el Paul Rotha, a neves angol dokumentum-rendező a náci diktátor karrierjének és bukásának történetét. Előadásmódja az analitikus történész szenvtelenségig objektív hangja — nem a narrátornak, hanem a nézőnek kell felháborodnia a tények, a fényképezett valóság döbbenetes értelmén.

Hangvételének higgadtsága, értelmi és érzelmi meggyőzőereje Rotha tudatos ars poeticájának megvalósítása. Már 1935-ben, amikor a dokumentumfilm társadalmi jelentőségéről, esztétikai és morális problémáiról könyvet írt, világosan látta, hogy a műfaj elsősorban a hatás érdekében születik, hogy csak konkrét társadalmi-politikai célok érdekében születhet jó dokumentumfilm, s nem önmagáért az ábrázolásért. Rotha akkor, a fokozódó agresszivitású náci és fasiszta propaganda elleni fegyvert akarta kikovácsolni az angol dokumentumfilmből — gondolatmenetének alapjául az a felismerése szolgált, hogy ha a náciaknak hazug mitológiájuk, vérgőzös felsőbbrendűségi mániájuk propagálásához puffogó frázisokra, bombasztikus hatásvadászatra van szükségük, akkor a náciellenes propagandának, higgadtságával, nyugalomával, teljes és elfogulatlan igazságával kell hatnia.

Rotha évtizedekig a polgári-humanista antifaszizmus harcosa volt, s a »Hitler élete« mintegy megkoronázta a dokumentumfilm műfajának egyik úttörőjeként ismert művész életművét. Ráismerünk hűségére, amellyel régebbi felismeréséhez ragaszkodik: a tömegjelenetekből kiragadott jellemző arcok hangsúlyozásával valóra váltja azt a régi követelését, hogy a »bemutatott egyén a közösség jellegzetes tagja legyen« — a náci káprázatosan talmi tömegfelvonulásainak részle-